

Сокоринський В. О.

ПОЛІТИКА КУЛЬТУРНОЇ ПАМ'ЯТІ В РЕСПУБЛІЦІ БІЛОРУСЬ: ЗАСВОЄНІ УРОКИ ТА МАЙБУТНЄ

Стаття присвячена аналізу проблеми розвитку політики культурної пам'яті в Республіці Білорусь. Розглянуто причини актуальності теми на даний момент та простежено розвиток цієї проблеми з моменту отримання незалежності й до сьогодні. В статті проаналізовано домінування та унікальне співіснування двох історичних наративів в межах Білорусі. Автором визначні основні тенденції розвитку культурної пам'яті Білорусі.

Ключові слова: історична пам'ять, наратив, культурна пам'ять, Республіка Білорусь

Постановка проблеми. Політика культурної пам'яті в Республіці Білорусь, як в інших країнах постсоціалістичного табору є питанням відкритим та актуальним, тому що політика культурної пам'яті, як явище представляє собою не закріплену форму впливу на думки людей, цілих країн, більш того, вона безпосередньо впливає на створення, розвиток, реформацію та зміну цілих політичних систем.

На сьогоднішній день держава, яка не переосмислює свою політику по відношенню до історії, культури та розповсюдженню серед суспільства нарікає себе стати об'єктом геополітичних зносин.

Відомо, що офіційно, державною ідеологією СРСР був марксизм-ленінізм, тому етнонаціональне питання вирішувалося шляхом «...розповсюдження ідеології радянського надетнічного інтернаціоналізму та, одночасно, контрольованого визнання оригінальності етнічних/національних ідентичностей» [7, с. 297]. Національне питання в СРСР розглядалося в роботах О. Барсенкова, О. Вдовіна, Т. Рудницької, ін.

Критичне переосмислення національної політики в Білорусі демонструють новітні праці З. Позняка, О. Браточкина, О. Ластовського, Е. Дубянецкі, В. Пічукова.

З отриманням незалежності усі колишні радянські республіки зіткнулися з хвилею контрверсійних комеморацій, які претендували на рівень домінуючих для утворення нових національно-орієнтованих історико-політичних доктрин.

З метою демонстрації новітнього політичного процесу – закріплення суверенітету, самовизначення та підкресленого відокремлення від політичного минулого, новообрані носії влади прагнули публічного та бажано артикульованого переосмислення політичної історії, що нерідко застосовувалося як засіб електоральної маніпуляції. Адже відомо, що будь-яка артикуляція складних питань суспільних взаємовідносин автоматично стає політичним питанням. Відтак, «війни пам'яті» дозволили здійснювати перерозподіл та мобілізацію електорату.

Таким чином у 1991 р. разом із отриманням незалежності країни пострадянського табору взяли за основу типові національно орієнтовані комеморації, в яких головну роль зіграли віктимні наративи дисидентів та борців за національну незалежність від СРСР, які відтіснили більш масштабний за кількістю носіїв, але політично непродуктивний радянсько-ностальгичний наратив.

Популяризація наративів національно-орієнтованого дисидентства у Республіці Білорусь почалася в часи «Перебудови» та була пов'язана із ім'ям Зенона Позняка – білоруського дисидента, який у 1988 році опублікував статтю «Куропати – дорога смерті». З того часу, проблема визнання Куропат – місця масового розстрілу білоруської інтелігенції силами НКВД стала крамольною плямою в історії Білорусі.

Нова генерація білоруської інтелігенції, яка з 1988 р. об'єдналася у Білоруський Народний фронт за перебудову «Відродження» намагалася активізувати серед людей важливість питання «нової культури пам'яті». Серед учасників та організаторів цієї організації, були Віктор Івашкевич, Вінцук Вячорка, Лявон Борщевський, Алесь Беляцкий, Василь Биков, Михайло Ткачов, Михайло Чернявський, Сергій Дубовець, Алесь Адамович.

Проте і сьогодні «memory studies» в Білорусі не є інституціоналізованим явищем.

«Нова культура пам'яті, як і розповідь про сталінські злочини і радянський період, була підпорядкована тому концепту національної ідентичності, який стали просувати на рубежі 1980–1990 рр.» [2].

Отже, основою націонал-орієнтованого нарративу стало засудження «сталінських репресій» 1930–1940-х років та віктимізація білоруського народу у складі СРСР, які тільки спрощували програмуючу модель «нвої пам'яті».

Одноставного рішення не було через існування й другої моделі, радянсько-ностальгічної. Так, після путчу у серпні 1991 р, Комуністична партія Білорусі була заборонена, проте 1 грудня почала існувати Партія комуністів Білоруська (ПКБ), а з 1996 р. була відроджена Комуністична партія Білорусі. У перші роки незалежності Білорусі ліво-орієнтовані партії спромоглися до рішучих дій, що й визначило їх подальшу підтримку. «Комуністи і аграрії домоглися у законодавчому порядку відновлення пільг ветеранам, інвалідам і чорнобильцям, відмінених особисто президентом» [6, с. 37] Декомунізація в Білорусі не була інституціоналізованою через підтримку лівих кіл. Отже, поки одна сторона намагалася конструювати нову пам'ять, друга намагалась усіма способами повернути владу.

За класифікацією Олексія Браточкіна, історію розвитку питання «культури пам'яті» можна поділити на 3 етапи, а саме:

I – етап Нової культурної пам'яті (1988–1994 рр.): спроби інституціоналізації нових інтерпретацій минулого, розкол суспільства і культури пам'яті.

II – етап «Ресовітації» культури пам'яті (1994–2003 рр.) з використанням радянсько-ностальгічного нарративу історії та моделі пам'яті.

III – Поява «нових» ідеологічних стратегій політичного режиму і контури нового консенсусу з приводу історії та пам'яті в Білорусі (2003–2016 рр.) [2].

Перший етап становлення культурної пам'яті (1988–1994 рр.) характеризується жвавим дискурсом щодо сталінських репресій, спробами перегляду подій Великої Вітчизняної та Другої Світової війни, повернення культовості діячів Великого князівства Литовського та періоду Білоруської народної республіки, історії БССР. На цьому етапі представники БНФ

почали активну діяльність щодо написання та публікації нових підручників історії Білорусі, починають активно згадувати події Голокосту та Афганістану (1979–1989 рр.). Так, білоруське суспільство було схвильоване та стривожене після публікації Зеноном Позняком статті «Куропати – дорога смерті» 3 червня 1988 року. Починається масові розкопки місця розстрілу людей під час політичних репресій 1930-х та 1940-х років. Рівень обурення та напруги зріс 30 жовтня 1988 року, коли була розігнана демонстрація людей присвячена пам'яті жертв сталінської епохи («Дзяды-88»).

Також у 1988 році виходить білоруський фільм, білоруського режисера Михайла Пташука «Наш бронепоезд», який в сюжеті описує стан радянського та білоруського суспільства, а саме протистояння в рамках Радянського союзу двох нарративів – сталінського та антисталінського (перебудовчі ідеї). З моменту Розпаду СРСР, починаються активні дії щодо створення нових державних символів, а саме флаг, герб. Нове керівництво Білорусі починають активно налагоджувати контакти із «урядом у вигнанні БНР». Таким чином починаються згадуватись події, які за часів СРСР замовчувались.

Другий етап становлення культурної пам'яті (1994–2004 рр.), ототожнюється з приходом на пост президента О. Лукашенко. За цей період були проведені 3 референдуми.

Перший референдум 1995 року, дав змогу змінити державну символіку з націонал-орієнтованої символіки, а саме – національного «біло-червоно-білого» прапора та герба Республіки Білорусь – на радянсько-ностальгічну. Сучасний прапор фактично копіює прапор БРСР, який був прийнятий у 1951 році. З оновленого прапора були вилучені радянські символи – серп, молот та зірка та трохи змінений орнамент. Оновлений герб Республіки Білорусь також змінився, замість серпа та молота – географічне зображення держави. Також було повернуто Білорусь до економічної інтеграції с Російською Федерацією, закріпив російську мову, як другу державну та розширив права президента.

Другий референдум 1996 року переніс День незалежності. Це стало першим випадком серед пострадянських держав, і

Днем Незалежності став вважатися не день відокремлення від СРСР (чи прийняття Декларації про державний суверенітет), а День Визволення столиці Білорусі від німецьких загарбників.

Третій референдум 2004 року закріпив можливість чинному президенту висувати свою кандидатуру багаторазово. Після цього референдуму фактично процес консолідації влади в руках Лукашенко був закінчений. Усе це закріплювало й державний контроль над будівництвом майбутньої та корегування існуючого історичного дискурсу із правими та правочентристським колом.

В цей час будується колективна пам'ять про Велику Вітчизняну війну, яка досі залишається найпотужним засобом впливу на світогляд білорусів, одночасно досить сильно критикуються опозиціонери та представники правого кола в історії держави. За словами завідуючого відділом новітньої історії Інститута історії Національної академії наук Білорусі Сергія Третьяка «Перемога у Великій Вітчизняній війні є центральною ланкою патріотичної свідомості білоруського народу» [8].

Також, він наголошує, що Білорусі та білоруському суспільству слід відкидати будь-які спроби ревізії щодо радянського періоду їхньої держави та називати інші періодами «дірками». Також не доречно централізуватись на процесі віктимізації та поділу нації на тих чи інших, бо це являє собою загибель нації.

Отже, таким чином ми можемо казати, що культурна пам'ять білорусів здебільшого орієнтована на радянську історію.

Третій етап становлення культурної пам'яті (2004–2016 рр.) характеризується використанням політики пам'яті як інструменту стабілізації та встановлення певного «статус-кво», що пов'язується із закріпленням Президента при владі.

В цей час стрімко просувається процес фрагментації білоруської культурної єдності під впливом ринкових тенденцій та конкуренції. Відчувається соціальне розшарування, розпад старих соціальних класів, виникнення нових соціально активних груп. Відбувається виникнення нового класу, відомого як «прекаріат».

До контрверсійних радянського ностальгічного та віктимного націонал-патріотичного наративів приєднується

«новий» державно-консервативний, який намагається акумулювати наративи історико-національного, радянського та «пропрезидентського державницького».

Це проявляється через підкреслення особливості режиму, який стримав кризу подібну Грузинській чи Українській. Вбудовується контрзахідна та контрkapіталістична риторика, яка стверджує про економічні успіхи, що є результатом грамотної націонал-орієнтованої економічної політики, яка використовує національний потенціал, а не іноземні інвестиції чи кредити, приватизації.

Таким чином, в Білорусі реалізується модель державного капіталізму з міфом про потужну «соціальну державу». В цьому етапі виділяють три особливості існуючої культурної практики держави, а саме:

– апропріацію (привласнення) і реінтерпретацію (перекодування) радянського наративу історії і радянських «місць пам'яті», поступове зникнення «ностальгічних» мотивів;

– опора вже на власну історію режиму, а не тільки на відсилання до радянської історії (створення власних «місць пам'яті») Так наприклад був споруджений меморіал «Неміги» станції метро в Мінську, де у 1999 р. в масовій давці загинуло 53 людини. А в 2012 р. споруджено скульптурну меморіальну дошку «Ріка пам'яті», присвячену трагічним подіям 2011 р. на станції мінського метро «Жовтенва», де 11 квітня під час теракту загинуло 15 людей.

– апропріація і привласнення історичної риторики колишніх політичних противників, включення ряду раніше «заборонених» історичних тем в офіційний канон історії, створений ідеологічним апаратом політичного режиму Лукашенка (ця тенденція посилилася після Євромайдану в Україні та анексії Криму Росією) [2]. Саме Після подій 2013–2014 рр. в Україні стало помітним послаблення державного наративу щодо радянсько-ностальгічної лінії та застосування процесу «білорусизації» державної політики.

Так зараз ми можемо побачити «День Вишиванки», який проводить БРСМ (Білоруський Республіканський Союз Молоді), поширення білоруської мови серед суспільства. Одночасно й рейтинг президента Лукашенко зріс із його миротворчою

політикою щодо подій на території України та до іммігрантів. Сили БНФ послабились та не мають чіткого єдиного лідера.

Отже, у сучасній культурі пам'яті в Республіці Білорусі ми бачимо симбіоз наративів радянської історичної політики та національно-орієнтованої історичної політики, що очевидно, може розглядатися як приклад «загальнонаціональної» пам'яті.

Однак залишається питання щодо монолітності цієї загальнонаціональної пам'яті? Чи залишиться певний консенсус при зміні влади, бо в білоруському політикумі є нагальним питанням відкриття Інституту національної пам'яті.

Так, білоруський парламентарій член Палати Представників, голова постійної комісії освіти, культури та науки Ігорь Маразалюк виступає за створення даного Інституту. За його словами, інститут національної пам'яті може стати координуючим експертним центром, який «дозволить виразно і чітко визначити наші пріоритети і об'єктивний образ нашого минулого, постійно відстежувати історичну пам'ять наших сусідів і опонентів, оперативно реагувати на спроби фальсифікації і спотворення історії Білорусі» [5].

З іншого боку є заяви іншого характеру, так директор Інституту історії Національної академії наук Білорусі В'ячеслав Данилович каже про те, що білоруські та російські вчені будуть розвивати взаємодії щодо збереження історичної пам'яті через написання колективних монографій та проведення конференцій «Одна з проблем історичної науки – недоліки рецензування. Такий журнал рецензій буде сприяти критичному переосмисленню напрацювань, розвитку історичної науки та Білорусі і Росії», – вказує В'ячеслав Данилович [1].

На даний момент ситуація, яка склалась в Білорусі є унікальною, проте чи стане білоруська культура пам'яті мультидирективною, тобто здатною забезпечувати рівність існуючих наративів, а відтак діалог без конфронтацій залишається досить актуальним питанням для майбутнього Республіки Білорусь.

Список використаних джерел :

1. Білоруські та російські вчені будуть розвивати взаємодію в збереженні історичної пам'яті. URL: <http://www.belta.by/society/view/beloruskiye-i-rossijskie-uchenye-budut-razvivat-vzaimodejstvie-v-sohraneni-istoricheskoy-pamyati-308682-2018/> (дата звернення 12.02.2019)
2. Браточкін О. Культура пам'яті в Білорусі (1988–2016): від розколу до консервативного консенсусу? URL: <http://gefter.ru/archive/20174> (дата звернення 12.02.2019).
3. Браточкін О. Політика пам'яті в просторі Мінська: між забуттям та ідеєю «множинності пам'ятей». URL: <http://gefter.ru/archive/20927> (дата звернення 12.02.2019).
4. Ластвоський О. Специфіка історичної пам'яті в Білорусі: між радянським минулим і національною перспективою. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/spetsifika-istoricheskoy-pamyati-v-belarusi-mezhdu-sovetskim-proshlym-i-natsionalnoy-perspektivoy> (дата звернення 12.02.2019).
5. Парламентарій Марзалюк: в Білорусі потрібно створити інститут національної пам'яті. *Naviny.by*. 13 Грудня 2017. URL: <https://naviny.by/new/20171213/1513174402-parlamentariy-marzalyuk-v-belarusi-nuzhno-sozdat-institut-nacionalnoy> (дата звернення 12.02.2019).
6. Політичні партії Білорусі – необхідна частина громадянського суспільства: Матеріали семінару. Авт.-упоряд. О. Федута та ін. Мінськ: Фонд ім. Ф. Еберта, 2003. 113 с.
7. Сокоринський В. Плакати УРСР часів індустріалізації (1928–1932) як засіб політичної пропаганди. URL: <http://infowar.info/index.php/konferentsiia> (дата звернення 12.02.2019).
8. Третьяк С. В Білорусі Велика Вітчизняна була національно-визвольною війною. URL: <http://eurasia.expert/v-belarusi-velikaya-otechestvennaya/> (дата звернення 12.02.2019).

Sokorinsky V. O. – Student of the Faculty of International Relations, Political Science and Sociology of the Odessa National University named after I. I. Mechnikov.

Policy of Cultural Memory in the Republic of Belarus: Lessons Learned and Future

The article is devoted to the analysis of the problem of development of the policy of cultural memory in the Republic of Belarus. The reasons of the relevance of the topic for the moment are considered and the development of this problem has been traced from the moment of independence becoming even today. The article analyzes the domination and unique coexistence of two historical narratives within Belarus. The author identifies the main trends of the cultural memory of Belarus.

Key words: historical memory, narrative, cultural.

*Рекомендовано до друку
– к. політ. н., доцентом Узун Ю. В.*

Стаття надійшла в редакцію 2.01.2019.